

UFO-d ja anomaaliad kogemusjuttudes

Igor Volke. Eesti anomaalsete keskkonnanähtuste X-failid (kogutud aastatel 1972–2022). Tallinn: Pilgrim, 2023. 576 lk.

Igor Volke pühendunud töö ufoloogia ja anomalistika valdkonnas ei ole vist jäänud kellelegi märkamatuks. Ta on pakkunud Eesti meediale rohkesti kommentaare ja intervjuusid, temast on ilmunud persoonilugusid¹ ja ta on avaldanud populaarseid raamatuid.² Volke tegevus on kanutud süstemaatilise uurijahuvist, soovist avardada eestlaste piiratud vaatevälja ja loksutada hangunud mõtteruumi. Tänapäeva inimene mõtleb ju eelkõige maistest asjadest ja isiklikust toimetulekust, mitte taevalistest jõududest ega kosmilisest kõiksusest. Ajakirjanduslikku vormi surutud ufoloogia võib olla nii vaimselt virgutav kui ka ärritav. Alatihti ilmub seepeale üleolevaid netikommentaare, milles kogu temaatika taandatakse uhhuu-paradigmale, kuhu kuuluvad ka lapik maa, ufoloogia ning muu ebausk. Ufoloogia, anomalistika ja parapsühholoogia on jäänud teaduse äärealale, kuigi see kõik on huvitanud mitmeid juhtivaid teadlasi, sõjaväelasi ja poliitikuid. See on valdkonna ümbritsenud salapäraga. Nii väidetakse kui ka tegelik info varjamine lisab nähtustele põnevust, mida rõhutab ka Igor Volke raamatu peal-

kiri. Pole põhjust kahelda, et anomalistika ja ufoloogia on inimkonna mõtte- ja kultuuriloo osa. Ent kuidas suhestub raamatu temaatika teiste valdkondade ja erialadega nagu folkloristika? See mahukas koguteos pakub vastavat mõtlemisainet ja mitmekülgse sissevaate Eestist korjatud kogemusjuttudesse, mis on ühtaegu kummastavad ja realistlikud.

Mitmed uurijad on näidanud, et UFO-juhtumitel on tähelepanuväärne ühisosa mütoloogia ja rahvausundilise ainesega.³ Ufoloogidest on folkloorse pärandi analüüsimisel teed rajanud astrofüüsik ja ulmekirjanik Jacques Vallée, kelle monograafiatest on üks mõjukamaid 1969. aastal esmailmunud „Passport to Magonia”.⁴ Vallée näitab, et lähiminevikus kogetud tulnukakontaktidel on palju ühist traditsioonilistes muistendites kirjeldatud sündmustega. Tuginedes paljuskeldi folkloorile, näeb ta sarnasusi tulnukate ja haldjate humanoidsetes kirjeldustes: mõlemad otsivad ise inimestega kontakti ja viivad neid mõnikord unenäolistele rännakutele paralleelmaailmadesse. Sellistele kogemustele on omased mälu lüngad ja ajanihked, sest teispooltsuses kulgeb aeg teisiti. Kui palju ufolooge on otsinud

³ Sissejuhatusena vt **Th. E. Bullard**, Foreword: UFOs – Folklore of the space age. – UFOs and Popular Culture: An Encyclopedia of Contemporary Myth. Toim J. R. Lewis. Oxford: ABC-Clio, 2000, lk IX–XXV. Eesti folkloristikasse tõi UFO-teema Mare Kõiva: **M. Kõiva**, Some Aspects of UFO-lore. – Contemporary Folklore: Changing World View and Tradition. Toim M. Kõiva. Tartu: Institute of Estonian Language, Estonian Museum of Literature, 1996, lk 254–266.

⁴ **J. Vallée**, Passport to Magonia: From Folklore to Flying Saucers. Brisbane: Daily Grail Publishing, 2014. Magooniat kui müütilist valda kirjeldas IX sajandil Lyoni piiskop Agobard, kes selle ebausuhukka mõistis. Tema teadete kohaselt olid Magonia suhted talurahvaga pingelised ja meenutavad tänapäevast UFO-pärimust.

¹ Viimati: **V. Leivak**, Mida tulnukad meist tahavad? – Naisteleht: Müstika 2024, nr 5, lk 6–10.

² **I. Volke**, UFO-raamat. Tallinn: Perioodika, 1991; **I. Volke**, Ufopäevikud. Tallinn: BNS Kirjastus, 1998; **I. Volke**, Täiendatud ufopäevikud. Tallinn: Pilgrim, 2017; **I. Volke**, Piibel, anomaaliad ja Eesti. KalevaKeskus, 2023.

folkloorist ja iidsetest pühakirjadest vaid tõendusmaterjali, mis kinnitab tulnukate põlist huvi Maa ja selle asukate vastu, siis Vallée näeb kaugemale. Ta analüüsib pärimuses kirjeldatud anomaalseid kogemusi ja täheldab neis sarnaseid mustreid UFO-juhtumitega, kuid märkab sedagi, kuidas nende tõlgendused muutuvad sõltuvalt parajasti valitsevast maailmapildist. Kui kunagi räägiti kohtumistest inglite või haldjatega, kel muidugi on üleloomulikud võimed, siis XX sajandi teise poole UFO-pärimuses kohtame skafandrites olendeid, kes kosmoseajastule sobivalt kasutavad imepärast tehnoloogiat. Mütoloogilisest ja religioosest mõtteviisist oleme jõudnud tehnokraatliku teadususe juurde, mis pakub kogemustele uusi tõlgendusraame. Mis on aga läbielamiste sügavam sisu ja tähendus – ja Vallée ei kahtle, et need on reaalsed –, jääb mõistatuseks, millel pole lihtsat lahendust. Sellist avaramat vaadet UFO-pärimusele esindab ka Volke, kes küsib raskeid küsimusi, pakkumata kindlaid vastuseid. XXI sajandil on kitsaks jäänud ka UFO kui tundmatu lendava objekti kontseptsioon. Lisaks tutvustab Volke anomaalseid keskkonnanähtusi, tundmatuid atmosfäärinähtusi (UAP) ja tundmatuid veealuseid objekte (USO).

Volke monumentaalsel X-failide raamatul on Vallée monograafiaga palju ühist. Vallée teos sisaldab ülevaadet üle maailma dokumenteeritud 923 UFO-juhtumist, mis on aset leidnud sajandi vältel (1868–1968). Volke materjal hõlmab poolt sajandit (1972–2022). Kuigi Eestis kirjeldatud sündmusi on umbes poole vähem, on Volke võrreldes Vallée käsitlesega pööranud palju enam tähelepanu tunnistajate ütlustele ja juhtunu detailidele. Tema materjal on mitmekülgsem ja kõnekam, sest tugineb paljus välitöödel tehtud intervjuudele ning nende litereeringutele. Vallée mõtestab kogemuspõhiseid lugusid kui valmivat folkloori (ingl *folklore in*

the making),⁵ Volke määratleb oma kogutud ainekust uuspärimusena (lk 10, 305). Ta kasutab kommentaarides folklooristlikku žanriterminoloogiat ja rõhutab Hurda, Eiseni ning Looritsa rahvaluulekogude väärtust ufoloogia ja anomalistika jaoks (lk 305). Nii on piisavalt põhjust lugeda X-failide raamatut folklooristi ja rahvausundiuurija pilguga.

Teose sissejuhatus paigutab kogutud materjali globaalsesse konteksti, hõlmates nii piibli kirjakohti kui ka hinduistlikku mütoloogiat. Volke ei näe neis korduvaid jutumotiive, vaid pigem aset leidnud sündmusi, millel on tunnistajad. Lood on olulised vaid sedavõrd, et aitavad meid juhtunule lähemale. Volke toob esile sündmuste korduvuse, nagu näiteks nägemused Jumalaema ilmumistest 1858. aastal Prantsusmaal Lourdes'is ja 1917. aastal Portugalis Fátimas. Ta võrdleb nendega XVI sajandil Virumaal Kuremäel kirjeldatud imet, kui karjustele ilmus kiirgusest ümbritsetud suursugune naisterahvas. Toimunu reaalsust kinnitas Jumalaema uinumise ikoon, mis leiti lähedal kasvava, nüüdseks küll kuivanud püha tamme okste vahelt. Nagu Volke kirjutab, on see Neitsi Maarja ilmumine väljaspool Eestit vähe tuntud, kuid on „märgiliselt väga sarnane Portugali ilmutusega”, kuuludes samalaadsete psühholoogiliste anomaaliade sekka (lk 19). Sellest tõdemusest koorub üks raamatu olulisi ideid, et Eesti tähtsus rahvusvahelise ufoloogia ning anomalistika maastikul on silmapaistev. Eesti sündmused ongi tänu Volkele hästi

⁵ J. Vallee, *Passport to Magonia*, lk 85–92. Tulnukate inimröövilugudest kui tärkavast folkloorist kirjutab ka E. A. W. Östling, 'I figured that in my dreams, I remembered what actually happened': On abduction narratives as emergent folklore. – *Handbook of UFO Religions*. (Brill Handbooks on Contemporary Religion 20.) Toim B. E. Zeller. Leiden–Boston: Brill, 2021, lk 197–232. https://doi.org/10.1163/9789004435537_010

dokumenteeritud, pakkudes materjali nii praegustele kui ka tulevastele uurijatele. See, et Ameerika Ühendriigid on üha enam hakanud avalikkusega jagama infot UFO-kontaktide kohta, kõneleb üldisest elavnemisest teadusliku ufoloogia valdkonnas, mis võiks raamatus esitatud optimistliku vaate kohaselt kallutada ka Eesti teadusringkondi oma tõrksat suhtumist muutma. Usk, et „inimkonna areng on jõudnud otsustavasse ajajärku” (lk 22), ja üldiselt lootusrikas tulevikuvision eristavad Volke käsitlust nende ufoloogide töödest, kes peavad tulnukate huviks Maa koloniseerimist ja näevad UFO-des julgeolekuriski. Nii positiivsed kui ka murelikud apokalüptilised vaated on rahvusvahelises ufoloogias laialt levinud, haakudes vandenõuteoreetilise mõtlemisega.⁶

Raamatu esimene peatükk energofooridest ehk anomaalsetest valgusnähtustest on üks mahukamaid, sisaldades 131 näite teksti, millest mõni kirjeldab mitut juhtumit. Siia kuuluvad igasugused valgusnähtused – keraväljud, valgussambad, -kerad –, nagu 1948. aastal Hiiumaal laste nähtud tumepunane lendav kera, mida ühe lapse isa pidas kratiks (lk 34). Enamasti puuduvad aga fenomenidel rahvapärased seletused, kirjeldatakse nende kuju, värvi ja käitumist, mis mõnikord jätab mulje mõistuse juhitud kontrollivast jõust või soovist kogejaga suhelda. Üsna järjepidevalt saame teavet toimumiskoha, -aja ja nähtu parameetrite ning vaatlejate kohta, mis kõik kinnitavad: jutustaja eesmärk pole põnevust tekitada, vaid vahendada vettpidavaid fakte – rääkida tõtt. Sageli on kirjeldused siiski ilmekamad kui pelk vaatlusandmete noteerimine. Tihti on kogejad oma lugudes kohal, rääkides

oma emotsioonidest, nagu imestus, hämming, ehmatuse või hirm. Mõnikord jääb ebaselgeks, kas kogemus saadi ilmsi või unenäolisest seisundist. Väärtuslikud on autori tähelepanekud jutustajate iseloomu, elukäigu, nende harrastuste ja mõtteilma kohta. Järgnev UFO-peatükk algab sissejuhatusena, mis tutvustab vaatluste ja uuringute ajalugu, UFO-dele omaseid tunnuseid ning katseid leida kummalistele fenomenidele seletust. Eestist pärit kirjapanekuid on 153, lisaks 21 lugu kolmnurkse kujuga UFO-dest. Kuigi iga juhtum on ainulaadne, hakkavad nähtu ja kogetu kirjeldused üldjoontes korduma. Üha selgemaks saab seegi, et peale tunnistajate on juttudes sageli kohal ka uurija, kelle suunavad küsimused vormivad lugude rõhuasetusi ja lisavad neile detaile, mida jutustajad poleks muidu taibanud nimetada. Näeme, kuidas sellises dialoogis võtab kuju UFO-narratiiv kui tärkav folkloorne žanr, muistendi lähisugulane. Üks erinevusi võrreldes varasemas eesti folklooris tuntud usundiliste juttudega seisneb selles, et UFO-kogemused pole peaaegu kunagi provotseeritud. Muistendis eelneb hirmutavale üleloomulikule läbielamisele sageli kogeja enda eksimus, sest ta rikub mõnd käitumisharjumust. UFO-de ilmumine ei sõltu vaatlajast, küll aga võib tema reaktsioon nähtut mõjutada või tuua isegi õnnetuse. Näiteks mainib Volke möödaminnes 1972. aasta juhtumit, kus MiG-hävitajad jälitasid Väinamere kohal kaht punase kera kujulist objekti. Üks lendur tulistas objekti raketiga, aga see vastas punase kiirega ja lennuk kukkus merre. „Piloodi peied peeti Haapsalu metskonna saunas” (lk 16). Sedalaadi sündmust verifitseerivaid detaile esineb sageli ka muistendites, mille tõele vastavuses võiks kuulaja muidu kahelda.

Mahuka andmekoguna on raamatus esitatud UFO-pärimus väärtuslik, aga tavalugeja jaoks võivad lugudes korduvad episoodid ja fenomenide kirjeldused mõjuda

⁶ Vt **D. G. Robertson**, *UFOs, Conspiracy Theories and the New Age: Millennial Conspiracism*. (Bloomsbury Advances in Religious Studies.) London: Bloomsbury Academic, 2016. <https://doi.org/10.5040/9781474253239>

veidi monotoonselt. Kui tegemist poleks memoraatide ehk kogemusjuttudega, võiks folklorist taandada selle ainese mõnele populaarsele jututüübile, mille süzeeline variatiivsus pole kuigi suur. Õnneks läheb 92 näiteteksti sisaldav psühholoogiliste ja psühhosomaatiliste anomaaliate peatükk sisult aina mitmekülgsemaks ja põnevamaks. Tähtsusetikas on peatüki sissejuhatuses tehtud tähelepanek, et Eestis aset leidnud juhtumid, vaatlused ja kogemused „sarnanevad paljuskimul maailmas, eriti õhtumaal, esinenud lugudega”, ehkki „vaatluste ja teadete laekumise varajasel perioodil, just peale teist maailmasõda, puudus meie keskkonnas ulatuslik side lääne kultuuri ja ajakirjandusliku infoväljaga” (lk 303). Kui ajakirjandus vaikis UFO-dest ja vastav kirjandus eesti lugejani ei jõudnud, nähti ja kirjeldati Eestis siiski tulnukaid ja kosmoselaevu, mis sarnanesid mujal nähtuga. Näiteks võib tuua eestlaste visiite tundmatutele planeetidele, kust nad hiljem tagasi koju toimetatakse, et siis kas juhtunust tunnistada või sellest vaikida. Need lood on üsna ühelaadsed mujal maailmas kirjeldatud sündmustega. Sageli kipuvad tulnukad inimeste kodudesse, eriti öösiti, ilmudes läbi akende ja seinte. Kokkulangevusi on eesti kuradilugudega: kuradil on ju samuti võime turvalisse koduringi tungida, samuti inimesi kaasa tassida. Kuradiga sarnaselt esinevad tulnukad nii meeste kui ka naistena, kelle välimuse juures on midagi kummalist. Tulnukate riietuses on kirjeldatud kombinesoone, skafandreid ja kiivreid, mida kurat muidugi ei kandnud, kuigi tema peakatteid on kirjeldatud küll ja küll. Kuradit meenutavad ka mustast autost väljuvad musta riietatud mehed (lk 331), kes sarnanevad lääne UFO-pärimuses tuntud kõhedust tekitavate „meestega mustas”.⁷

⁷ Lähemalt selle motiivi kohta vt **P. M. Rojcewicz**, *The „Men in Black” experience and tradition: Analogues with the traditional*

Inimkujulisus seob tulnukaid paljude vaimolenditega, aga kui traditsioonilistes muistendites on sagedased ka zoomorfsed vormid, siis tulnukate puhul mitte – ikka ilmuvad nad humanoididena. (Hiigelsuur koer esineb ühes kogemusjutus, millel ei näi olevat otsest seost UFO-pärimusega, lk 483.) Paljudes kirjeldustes ei liigu tulnukad inimese moodi kõndides, vaid „nagu libisedes” (lk 364), mida on folklooris mainitud ka teiste üleloomulike olendite, näiteks kummituste puhul. Volke kogutud materjalis on kogejad ise loonud seoseid eesti rahvausundi tegelastega, näiteks krati, luupainaja ning kummitustega – nii avalduvad pärimuslikud tõlgendusraamid. Lugude toimumispaikade seas on rahvausundi pühakohti, nagu hiiemägi (lk 360). Mitmel puhul on nimetatud meieisapalvet kui tõhusat kaitsevahendit, mida tunneme vana abinõuna kuradi ja muude deemonlike jõudude vastu (lk 431, 438). Enamasti aga puuduvad lugudes juhtnöörid, kuidas tuleks tulnukaid kohates käituda, et end soovimatu kontakti eest kaitsta – ja selleski on üks erinevusi võrreldes usundiliste muistenditega. Neis on tegevusjuhend sageli süžee osa, sest jutumaailma tundmine oli ettevalmistus elulisteks kohtumisteks ohtlike vaimolenditega.

Kui rahvausundi tegelased – nagu haldjad, näkid või maa-alused – asustavad maist ilma, siis tulnukad on pärit mujalt. Kui nad on kõrgemate tsivilisatsioonide esindajad, võiks arvata, et nad avaldavad kogejatele muljet oma intelligentsuse ja suursugususega. Tihti on kohtumised tõsised, aga sageli on salapärase olendite käitumine veider või lausa „naeruväärne”, kui kiilaspäised tumepruunid humanoidid „ufod” ilmuvad lastele kuuris keset kilakola, häälitsevad ja lõpuks püüavad lapsi ebaõnnestunult riietest kinni hoida (lk

Devil hypothesis. – *The Journal of American Folklore* 1987, kd 100, nr 396, lk 148–160.
<https://doi.org/10.2307/540919>

368–369). Ühes loos prömmib keegi või miski aknale (lk 345), teises loos mürtsub külmkapi uks ja selle pudeliriivi äärised kangutatakse lahti (lk 357–358). Tulnukate sage absurdimaiguline käitumine on iseloomulik ka rahvusvahelisele UFO-pärimusele, mida on peetud üheks põhjuseks, miks tõsiste teadlaste huvi nähtuse vastu kipub olema leige.⁸ Ometi on just sellises mõttetuses nähtud UFO-fenomeni tuuma: need juhtumid justkui ongi mõeldud jahmatama, hämmeldama ja segama nende lahtimuukimist nii teaduslikust kui ka usulisest aspektist. Need on unenäolised, kuid avanevad füüsilises maailmas.⁹ Et üksikjuhtumitena on neid pea võimatu mõista, saab nende tähendust otsida avaramas kontekstis, eelkõige võrdlusmaterjalis, aga niisamuti uurijate refleksioonis. Volke kogutud kogemuslood kõnelevad üheskoos lugude võrgustikuna, saades selles raamatus esmase tähenduse ufoloogilise ja anomalistliku paradigma toel. Teoses on väärtuslikku infot juba Eesti NSV-s välja kujunenud ufoloogia, parapsühholoogia ja anomalistika alaste uuringute kohta. Neis osales teaduslikke teisitimõtlejaid ning prestiižsete asutuste esindajaid. Institutsionaalsest koostööst annab tunnistust kompaktne ülevaade nn Merivälja fenomenist kui erakordsest juhtumist, kus uuringute osapoolteks olid Eesti ja Nõukogude Liidu juhtivad teadusasutused (lk 464–472).

Kuigi raamat keskendub UFO-pärimusele, sisaldab see palju enam, näiteks kirjeldusi poltergeisti fenomenist, selle uuringutest ja tõlgendustest (lk 488–521). Ka selles eristub Volke kriitilistest uurijatest, kes näevad poltergeisti juhtumites vaid mõttetust või kellegi pahatahtlikku tembutamist. Ta toob esile fenomeni sotsiaalsühholoogilist tähendust, isegi

sihipärasust. Eestis kogetud juhtumites avaldub teatud muster, mis koondub fenomeniga seotud isikule, kes on oma eluga sattunud täbarasse olukorda. Poltergeisti, õigemini seda kontrolliva x-faktori lõppsiht näib olevat kannataja ahistusest välja aidata. Nii nagu UFO-pärimuse puhul, on Volke uurijahuvi siingi juhtumitel kui reaalsel fenomenidel, mitte nende narratiivsetel representatsioonidel ega jutuanalüüsil.¹⁰ Hulk juhtumeid on illustreeritud fotodega, mis tõendavad poltergeisti tegevuse tagajärgi. Ka raamatu viimane peatükk käsitleb füüsilist maailma, tuues näiteid rohuringidest, mida illustreerib fotode galerii.

Lõpuks on põhjust puudutada raamatus korduvalt käsitletud ufoloogia ja anomalistika habrast teaduslikku staatust. Kumbki neist pole esindatud Eesti teadusregistris (lk 151). Nagu Volke kirjutab, „on hästi tasustatud teadus sulgenud ennast enese loodud paradigmaatilisse mugavustsooni või kontseptuaalsesse lõksu, millest väljumine on „ebateaduslik”” (lk 543). Poltergeistiuuringud on stuuporis, sest „teadlane kardab kas nähtust ennast või veel enam sotsiaalset ja professionaalset stigmat, mille võib kaasa tuua „selliste asjadena tegelemine”” (lk 494). Kui raamatus tutvustatud paranormalsed kogemused on tihti hirmutavad, siis veel kohutavam tundub avalik reaktsioon räägitule. Eesõnas avaldab Volke tänu ja lugupidamist inimestele, kel jätkus julgust oma koge-

⁸ J. Vallee, *Passport to Magonia*, lk 162.

⁹ J. J. Kripal, *Authors of the Impossible: The Paranormal and the Sacred*. Chicago–London: University of Chicago Press, 2010, lk 158–162.

¹⁰ Poltergeisti fenomeni ja tõlgenduste ajalugu on uurinud prantsuse medievist Claude Lecouteux: C. Lecouteux, *The Secret History of Poltergeists and Haunted Houses: From Pagan Folklore to Modern Manifestations*. Rochester: Inner Traditions, 2012. Muistenditeoreetilist vaatepunkti esindab Pasi Klemettinen: P. Klemettinen, *Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista pahoalais- ja noituuskäsityksistä Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 687.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997.

musi jagada, „pelgamata küll riiklikku, küll kaaskodanike viltuvaatamist ning küinilist ja vastutustundetut stigmatiseerimist” (lk 8). Ka jutustajad meenutavad oma lugudes negatiivseid reaktsioone. Ühel tunnistajal on soovitatud kogetust vaikida (lk 168); teise jaoks on rääkimine ohtlik, sest oma läbielamisest jutustamine võib lõppeda hullumajas (lk 171). Selgub, et kogemusi varjati (lk 173) ja üheskoos vaadeldud UFO-st ei tahetud isegi omavahel rääkida (lk 227). Naisel, kes sõandas kogetut töökaaslastega jagada, soovitati psühhiaatri juurde pöörduda (lk 220). Ühes kollektiivses UFO-vaatluses osales psühhoneuroloogiahaigla töötaja, kes tõdes, et ühiselt nähtu tegi kõigist haigla-kandidaadid (lk 217). Samalaadset või veelgi radikaalsemat stigmatiseerimist on täheldatud ka Soomes, kus anomaalsetest kogemustest jutustamisele vaadatakse vilu.¹¹ Pole üllatav, et tänapäeva sekulaarses Eestis valitseb avalikus ruumis mõistus-pärane skepsis kõige üleloomuliku suhtes. Ometi võiks loota, et oleme vähehaaval vabanemas normatiivse maailmapildi painest, mida valitseb vulgaarmaterialism ning tajuhäiretega seotud patoloogiahirm. Briti neuroloogi Oliver Sacksi monograafia hallutsinatsioonidest käsitleb muu hulgas nende viljastavat mõju folkloorile, kunstile ja religioonile ning püüab mõistet ühiskondlikust stigmast vabastada.¹² Ka antropoloogide ja folkloristide empiirilised tööd kinnitavad, et inimestel on tänapäevalgi ebatavalisi või üleloomulikke läbielamisi, mille sisu võib olla sarnane,

¹¹ K. Koski, *Discussing the Supernatural in Contemporary Finland: Discourses, Genres, and Forums*. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 2016, nr 65, lk 11–36. <https://doi.org/10.7592/FEJF2016.65.koski>

¹² O. Sacks, *Hallutsinatsioonid*. (Imeline teadus.) Tlk K-L. Pino. Tallinn: Äripäev, 2013 [2012].

kuid tõlgendused erinevad kultuuriti.¹³ Sedasorti kvalitatiivseteks uuringuteks pakuvad Eesti X-failid ohtralt materjali, kuigi vaevalt õnnestub stigmatiseerimisest lõplikult vabaneda. See on ikka kaasnenud paljude alternatiivkultuuri nähtustega, nagu kunagi oli ka rahvaluule kogumine. Jakob Hurt pidi nägema tõsist vaeva, et selgitada oma töö mõttekust edumeelse linna- ja maarahvale, samuti tõsistele vaimuinimestele, nagu teised luteri kiriku vaimulikud. Rahvaluulekogujatel on hiljemgi tulnud kuulata pahuraid repliike vana lori ja ebausku kohta, mis ei vääriivat tähelepanu. Ka ufoloogia ja anomalistika on kindlasti midagi enam kui „kultuuriline ketserlus” (lk 9). See on Eesti kultuuri- ja mõtteloo väärtuslik osa. Igor Volke elutöö on erakordne – seda nii uurija, materjali koguja kui ka oma valdkonna populariseerijana, mida toetab tema eluterve skepsis. Raamatus esitatud tõsilugusid kokku võttes küsib ta nende tähenduse kohta: „mis toimub?” ja „misjaoks?” (lk 11), ja vastab paar lehekülge hiljem: „Ma ei tea” (lk 15). Seejuures on Volke siiski pakkunud hulgaliselt tähelepanekuid ja tõlgendusi, mis tema materjali mitmest vaatenurgast valgustavad. Raamat on hästi loetav: toimetamistöö mõningaid puudujääke (nagu viidete ebaühtlane vormistamine) korvab autori stiil, mis on hoogne

¹³ Vt D. Hufford, *Beings without bodies: An experience-centered theory of the belief in spirits*. – *Out of the Ordinary: Folklore and the Supernatural*. Toim B. Walker. Logan, Utah: Utah State University Press, 1995, lk 11–45. <https://doi.org/10.2307/j.ctt46nwn8.6>; *Mind and Spirit: A Comparative Theory*. Toim T. Luhrmann. Special Issue of the *Journal of the Royal Anthropological Institute* 2020, kd 26, nr 1; K. M. Raahauge, *Ghosts, Troubles, Difficulties, and Challenges: Narratives about Unexplainable Phenomena in Contemporary Denmark*. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 2016, nr 65, lk 89–110. <https://doi.org/10.7592/FEJF2016.65.raahauge>

ja kujundlik, kohati huumoriküllane ja poleemiline.

Kuidas ikkagi suhestub X-failide monumentaalne teos ja Volke käsitusviis folkloori ja folkloristikaga? Kas raamatut võiks pidada samaväärseks eesti rahvaluule „Monumenta Estoniae antiquae” köidetega, mille sekka kuuluvad nii muinasjutu- kui ka muistendiväljaanded? Jah ja ei. Volke ise rõhutab oma uurimisala ainulaadsust, märkides, et „probleemi tuuma” ei saa lahendada, kui nihutada see teiste distsipliinide mängumaale, „nagu religioon, folkloristika, psühhiaatria, psühholoogia” (lk 542). Folkloristlike tõlgendusviiside hädaks peab ta seda, et nende „kaudu eemaldub uurija (vaatleja) loodusloolistest (tegelistest, realistlikest) tõsiasjadest, muutudes vaid meelevaldseks kõikvõimalikkuse tõlgendajaks” (lk 494). Kui folkloristika tekitab „teadmise illusiooni”, siis „ufoloogia ja anomalistika üks ülesannetest on otsida neist lugudest ja neile iseloomulikust narratiivist see signaal, mis ei ole ainult lingvistilise, psühholoogilise ja spirituaalse maailma osa, vaid millistel nähtustel on tundmatu maailma ehk kontiinumini tunnus või avaldus” (lk 305). Ometi haakub Volke mõte sageli folkloristikaga ja see distsipliin on talle dialoogipartnerina oluline. Ka termin *uus-*

pärimus saab mõtte suhetes traditsiooniga, mis on üks folkloristikat kandvaid ideid. Ufoloogia ja anomalistika paradigmast laetud ühtselt vormistatud teos kujundab vastava pärimuse žanritunnuseid, toetab motiivide ringlust ja traditsiooni püsivust – ühesõnaga soodustab materjali edasist folkloriseerumist. Sellist pärimusprotsessis kaasalöömist tasub hinnata. Samalaadne on olnud eesti folkloristide töö rahvaluule valamisel kirjakultuuri vormidesse ja selle kinnistamisel rahvuskultuuri osana. Kindlasti tahaks aga folklorist lugeda ja analüüsida sedagi Volke kogutud lugude varamut, mis on raamatust välja jäänud, sest juttude „tõepärasus on kahtlane ja sisu väheinformatiivne” (lk 8). Kui neist valmiks X-failide teine köide, oleks folkloristi jaoks suur pilt palju terviklikum, sest UFO-kogemused ja muud pentsikud läbielamised on midagi enamat kui tõestisündinud juhtumid ja tõsikindlad faktid. Juttude ja retseptsiooni kaudu saavad need kultuuri ja selle diskursiivsete hoovuste, sealhulgas folkloori osaks. Kindlasti pole folkloristika võimuses UFO-de ja anomaalsete kesk-konnanähtuste tuuma lahti hammustada ja fenomene ära seletada. Ometi ei saa siinjuures folkloristikast üle ega ümber.

ÜLO VALK